

THEO PLEIZIER,
BÄRRY HARTOG EN
BENNO VAN DEN TOREN
(red.)

IMPROVISEREN IN GODS DRAMA

*De
theologie van
Kevin Vanhoozer
voor de kerk in
Nederland*

DEEL 1
THEOLOGIE EN DRAMA

Hoe kerk en gelovige hun rol vinden in het *theo-drama*. Een introductie en beschouwing van *The Drama of Doctrine*

Susanne Freytag

Inleiding

Vanhoozer beschrijft in zijn boek het geloof en de geloofsleer als een ‘dramatisch gebeuren’.

De taak van de kerk omschrijft hij als die van een theatergezelschap dat als taak heeft een bepaald drama volgens het script van de Schrift ten tonele te brengen. De kerk zal altijd weer opnieuw moeten zoeken naar een uitvoering passend bij de eigen context.

Het handelen van God, de Bijbel, de traditie en de geloofsleer hebben ieder een eigen taak om de mensen te helpen hun rol te vervullen. De geloofsleer speelt hierbij een cruciale rol.

Gods handelen zelf is een dramatisch gebeuren en de kerk wordt voluit meegesleurd in dat *theo-drama*. Ieder mens krijgt gewild of ongewild een rol in dit geheel toebedeeld. Hoe vult elk mens deze rol in?

Uitgaande van deze metafoor van het theater verken ik in het vervolg de verschillende rollen die Vanhoozer ten tonele voert in hun onderlinge samenhang. Zo ontstaat een beeld van het leven van de kerk door de ogen van Vanhoozer, zoals hij het schetst in zijn boek ‘Drama of Doctrine’.

Het is uiteraard een onmogelijke opgave om in enkele pagina’s een boek van 450 pagina’s samen te vatten. Toch wil ik hier een schets op hoofdlijnen tekenen van de dramaturgische beeldspraak en de invulling die Vanhoozer eraan geeft.

De daarachter liggende vraag is: Wat hebben we aan het betoog van Vanhoozer voor de praktijk in de kerk? Deze vraag komt in verschillende aspecten terug in deze reeks van essays die voortgekomen is uit de bestudering van dit boek.

De metafoor van het theater

In het gesprek dat we op 3 maart 2021 via Zoom met Vanhoozer hebben gevoerd gaf hij aan dat je je goed moet realiseren dat het bij het beeld van het theater om een metafoor gaat. Hij vroeg zich zelfs af of deze metafoor van het theater nog wel geschikt is. De metafoor van het theater leek hem indertijd juist geschikt omdat theater iets van alle tijden en plaatsen is. Elke tijd, elke cultuur kent haar vormen van theater. Zijn zorg in deze tijd is dat de metafoor van het theater in onze Westerse context te veel verbonden is geraakt met wat we de 'culturele elite' zijn gaan noemen. Dat roept de vraag op wat er overblijft wanneer je de metafoor uit zijn betoog weghaalt.¹

De eigen kracht van een drama is dat het niet een verhaal vertelt, maar het verhaal laat zien. Voor Vanhoozer is het theater een passend beeld, omdat in het theater tekst en handeling samen één geheel vormen. Theater vraagt om woorden en lichamelijke vertolking (407). Theater werkt vanuit en versterkt de verbeelding.

De metafoor van het theater beschouwt het publiek zeker niet als passief. Theater bewerkt een catharsis (loutering) bij de toeschouwers (16). De vorm van theater laat het gebeuren juist indalen. Dit indalen gaat verder dan van iets kennis nemen. De

1 Zou je deze metafoor willen vervangen door het beeld van een filmcrew waarin ook veel mensen samenwerken en ieder een eigen taak heeft in het vertellen van een dramatisch verhaal wat zou dit veranderen? Het analoge en gelijktijdige zou dan komen te vervallen, vergelijkbaar met onze ervaringen van diensten op internet.

deelname aan religieuze rituelen heeft zelfs de hoogste graad van indalen dat denkbaar is (79). *Vitaal theater* streeft naar een uitvoering die de spelers en de toeschouwers samenbrengt in een gemeenschappelijke ervaring die een blijvende indruk maakt (406).

Vanhoozer spitst de metafoor van het theater toe op het 'interactieve theater'. Het publiek is daarbij niet alleen publiek maar ook deelnemer aan het theater. Interactief theater kent geen woordelijk uitgewerkt script maar wel een thema. Het gaat daarbij om het aangaan van relaties met de gasten en hen betrekken bij het verhaal; dat is de focus van het interactieve theater (416v). Het vermogen om de gasten te fascineren is de meest belangrijke kwalificatie van de speler in het publiek. De spelers die als interpreten uit het publiek opstaan brengen de dialoog tussen publiek, thema en toneel tot stand (417).

Het gaat bij Vanhoozer dus om een bijzonder theater dat voortkomt uit een drama, dat zijn oorsprong heeft in het handelen van God, oftewel theo-drama.

Het theo-drama

De relatie van God en de wereld is inherent dramatisch. Het evangelie is een huiveringwekkend drama waarin God slachtoffer en redder tegelijk is. Jezus is de acteur die tegelijkertijd de rol van God en mensheid, winnaar en overwonnene, rechter en veroordeelde op zich neemt (52). 'De Heer is opgestaan' is de climax van het drama van de verlossing. Het evangelie is dus in zijn geheel *theo-dramatisch*. Het evangelie is een verhaal met een ingang, uitgang en terugkeer (opstanding/ wederkomst). Jezus' opstanding en hemelvaart leidt vervolgens tot de komst van de Heilige Geest. De Heilige Geest ontvangen betekent te leven in Gods aanwezigheid.

De drie-ene God zoekt de zelf-communicatie om de gemeenschap met de mensheid te vergroten. Gods drie-ene-zijn is in zichzelf al

communicatie en gemeenschap. Alles begint met het spreken en handelen van God. Alle handelen en spreken dat van God uitgaat noemt Vanhoozer het theo-drama. Zonder dat theo-drama zou er geen verbond zijn tussen God en de mensen en zou er ook geen kerk zijn.

Dit theo-drama is in essentie missionair (69). Gods missie is dat God het verbond met de mensen tot stand wil brengen en onderhouden. Jezus' missie is het de Vader te openbaren. De Geest is in de wereld gezonden om van de Zoon te getuigen. Het hele theo-drama is missionair (69). Het doel van de missie is verbondenheid en gemeenschap. God wil in zijn communicatief handelen iets delen.

In het hart van de bijbelse actie speelt de relatie – en het conflict – tussen twee vrijheden: de menselijke en de goddelijke, waarbij God in zijn oneindige vrijheid de mens heeft geschapen met een eindige vrijheid. Hierdoor wordt het ook een conflictueus verhaal.

God de Vader is de schrijver van het theo-drama en de producent van de handelingen. De Zoon is de eerste acteur. God wordt mens en dus historisch en komt op het wereldpodium. De Zoon is de climax en hoogtepunt van de handeling. De Heilige Geest is de regisseur die de kerk ertoe brengt het script van de Schrift te volgen in altijd weer veranderende, nieuwe situaties. De Geest is het die ons verenigt met Christus en ons toerust om onze rol te spelen. Daarbij is *sola gratia* (alleen uit genade) in dit dramatisch model een samenvatting van het theo-drama en richtinggevend voor het leven, handelen en voelen vanuit onze rol in dit drama, als personen die onverdiend gered zijn (104).

In het theo-drama zijn er geen passieve toeschouwers. Het drama van de verlossing eindigt met iedereen op het toneel aan een feestmaal. Vanuit dit theo-drama en onder leiding van de Geest wordt de kerk in het leven geroepen.

De rol van de Schrift

God heeft met zijn Woord het toneel geschapen. Dat Woord werd mens. Gods Woord kan verschillende gestalten aannemen: menselijke taal, Jezus Christus, de verkondiging van het evangelie, de Schrift (44). De Schrift is heilig omdat ze deel uitmaakt van Gods zelf-communicatie (45). Zo is de Bijbel op twee manieren Gods Woord: als getuigenis over God en als Gods eigen getuigenis over zichzelf (47).²

Aan het begin staat de communicatieve handeling van de Driene. Jezus is Gods definitieve woord (48). De Schrift heeft betekenis al voordat ze gebruikt werd door de gemeenschap, de kerk. De Schrift wil mensen in relatie met God brengen (101). Maar de Schrift is net als een script onvolledig zonder de daarbij horende uitvoering. De theatrale metafoor verrijkt ons verstaan van de omgang met de Schrift, doordat daarin de relatie tussen tekst en interpretatie in beeld komt als wijze van uitvoering, performance (80).

Het gaat in de Schrift om relatie, om de communicatie van het nieuwe verbond. De lezer en uitlegger zijn zelf bedoeld in de communicatie, ze staan er niet buiten (67). De Bijbel spreekt tot onze verbeelding en gaat in gesprek met onze voorstellingen en emoties en verandert ons (11v). De Schrift legt beslag op ons leven. Het verhaal van God is niet zo maar een verhaal, het eist onderwerping en aanbidding (19). In de omgang met de Schrift ging het mis toen men de Schrift wilde verklaren in plaats van zichzelf door de Schrift te laten verklaren (20).

De Bijbel is beide: de gezaghebbende versie van het drama van de verlossing en het gezaghebbende script voor het leven van de kerk (115). Vanhoozer beklemtoont in dit alles het belang van de rol van de Schrift. Hij noemt zijn aanpak de canoniëk-linguïsti-

2 Dit is een lastige om te combineren en te onderscheiden.

sche omgang met de Schrift. Canoniek-linguïstische theologie gaat uit van de bereidheid te werken met het kerkelijke script, de Schrift. *Sola scriptura* is niet een principe maar een praxis. Het betekent niet het lezen van de Bijbel als een verzameling van waarheden, maar het nodigt uit om de Bijbel te zien als een script dat van ons een creatieve uitvoering vraagt (22). Goddelijke autoriteit komt uiteindelijk alleen God toe. De Schrift is gezaghebbend omdat de canon de locus is van Gods communicatieve handelen. Door het lezen van de Schrift en via de Heilige Geest regeert de verrezen Christus de kerk (124). De canon is theologisch getuigenis van Gods communicatief handelen in Israël en in Jezus Christus. Daarmee is de canon getuige van wat God gedaan heeft.

De Schrift beschrijft de geschiedenis van Gods verbondsrelatie met de mensheid, met daarin de beloften, waarschuwingen, opdrachten en verzoening. Als document van de verbondsrelatie is het ook nu nog geldig (139). Bij een verbond hoort het vastleggen in een geschrift. Zonder canon is er geen verbond. De canon als verbondsdocument draagt tegelijkertijd bij aan de autoriteit en aan de identiteit. Een verbond is een relatie gebaseerd op beloftes van toekomstig handelen.³ Daarbij horen rituelen en documenten. Soms wordt er een bepaald verbondsantwoord verwacht. Alles is gebaseerd op de verbondstrouw. Jezus is de waarheid omdat Jezus 'God-die-zijn-Woord-houdt' is. Hij is de vervulling van Gods goddelijke belofte. Het treden in het verbond met God brengt privileges en verantwoordelijkheden met zich mee (136). Canon is autoriteit en identiteit. Canon is script van het theo-drama en getuigenis van het theo-drama (141).

Vanhoozer onderstreept de autoriteit van de Schrift als een verbondsdocument dat vraagt om passende uitvoeringen in nieuwe contexten.

3 Dit zouden we in onze tijd als contractueel en notarieel vastleggen omschrijven.

De rol van de traditie – improvisatie en vernieuwing van de traditie

De rol van de traditie is van belang bij het doorgeven van het theo-drama. Jezus Christus is dezelfde gisteren, vandaag en in eeuwigheid, maar het verstaan van Hem niet. Traditie is het proces van het doorgeven van het evangelie. Daarbij verandert altijd iets, waardoor het dreigt mogelijk iets anders te worden. De kerk kan niet gewoon herhalen wat in het verleden gezegd is. Want dezelfde woorden in een nieuwe situatie herhalen, maakt het gezegde de facto tot iets anders. Hoe kan de kerk trouw zijn aan het verleden en toch anders zijn dan het verleden? Traditie tracht hiertussen te bemiddelen door een niet-identieke herhaling (125).

De christelijke identiteit zoekt trouw te zijn aan het theo-drama in nieuwe en verschillende situaties, omdat

- de kerk zich door de ruimte en tijd beweegt, en daardoor een zeker verschil onvermijdelijk is;
- bepaalde verschillen de getrouwheid bedreigen; en
- sommige verschillen juist uitdrukking zijn van getrouwheid en vormen zijn van een beter verstaan (126).

Wanneer het evangelie in nieuwe situaties wordt gebracht, is improvisatie nodig. Improvisatie is niet gewoon uitproberen maar zoeken naar wat passend is om te zeggen en te doen in een bepaalde situatie.

De kerk improviseert altijd; niet uit een verlangen naar originaliteit, maar uit het verlangen om het evangelie te verkondigen in nieuwe contexten (128). Het is een kenmerk van het christendom dat het geen eigen cultuur schept maar zich laat vertalen in verschillende culturen. Christenen vertalen het evangelie in andere talen, filosofische tradities en praktijken van andere culturen. Dat betekent Jezus te laten leven in nieuwe contexten (132). Daar is verbeeldingskracht en creativiteit voor nodig. Traditie die wordt

doorgegeven is duidelijk iets anders dan een stervend traditionalisme (404). Zo pleit Vanhoozer voor meer verbeelding en improvisatie bij het doorgeven van het theo-drama in nieuwe situaties.

De rol van de theologie, de geloofsleer

Het onderwerp van de theologie is: God en de mensheid in een dramatische relatie. Deze dramatische zienswijze van de geloofsleer onderscheidt zich hierin van een narratief-retorische waarin God zelf een sprekende rol krijgt. Gods spreken is bron en norm voor de christelijke geloofsleer.

Evangelische theologie begint bij de goddelijke belofte, niet bij de menselijke ervaring (92), het begint met Gods spreken en handelen. De kernovertuiging, uitgangspunt van een evangelische theologie, is dat God in Jezus Christus heeft gesproken en gehandeld en dat God spreekt en handelt in de canonieke geschriften die getuigen van Hem (26). Op het historische drama van het leven van Jezus rust de dogmatiek. Wat we in het geloof zoeken te begrijpen is in wezen drama (17).

Dogmatiek wil richting wijzen, dat wil zeggen: geeft regieaanwijzingen voor de uitvoering van het evangelie door de kerk (18). Het overkoepelende doel is om de gelovige te dirigeren naar een christelijke levenshouding (xii). Dogmatiek heeft direct met het leven te maken, omdat dogmatiek leiding geeft aan het leven.

De geloofsleer is een gids voor de performance van de kerk. Theologie is niet alleen behulpzaam, maar noodzakelijk waar de gemeente zoekt zichzelf te verstaan en uit te vinden wat zij zou moeten doen voor God, voor elkaar en voor de wereld. De geloofsleer staat tussen Schrift en de Geest in. De geloofsleer geeft geestelijk leiding aan een passende performance bij het script (107). De Geest helpt bij de interpretatie van het script. De Geest is auteur van het script en hulp bij de interpretatie van het script. De Geest helpt de kerk door middel van de geloofsleer om het theo-drama te begrijpen (102). Het doel van de geloofsleer is pas-

toraal, namelijk de kerk te leiden in wat het betekent om hier en nu een gelovig volgeling van Jezus te zijn. Dit pastorale doel echter is gebaseerd op een norm: de geschiedenis van Jezus Christus. De taak van de theologie is de integriteit van het kerkelijke communicatieve handelen te waarborgen (74). Tegelijkertijd is het ook de taak van de theologie de integriteit van de overdracht te helpen waarborgen (73).

Dramatische leiding is geen handleiding die je slaafs moet volgen, maar een instructie hoe je het best je rol als acteur kunt spelen. De geloofsleer geeft richting aan de kerk en de gelovigen om hun rol te vervullen in een nieuwe situatie, zodat het leven waar, goed en mooi wordt. Er is geen neutraliteit in het theo-drama. Wij gaan altijd in een richting: de enige vraag is of de 'doctrine' die ons leven bepaalt geregeerd wordt door het christelijke evangelie of door een andere 'story', een ander script. In de christelijke geloofsleer is de aangereikte richting die naar het goede in relatie tot God en de naaste. De dramatische functie van de geloofsleer is het onze sociale maskers weg te nemen en te laten zien wie wij werkelijk zijn 'in Christus' (364). De uitdaging van de theologie is in de hoofden van de christenen de mindset van Christus te vormen (106).

Theologie heeft daarom meer voorstellingsvermogen nodig, niet minder. Het gaat om het goede dat verkondigd en gepraktiseerd moet worden. Dit vraagt om wijsheid en om improvisatievermogen.

De rol van de kerk / gemeente⁴

De kerk is een theatergezelschap van de goede boodschap. De kerk zelf verlost niet, maar verwijst naar en attesteert de realiteit van de verlossing in Christus.

4 Vanhoozer maakt geen duidelijk onderscheid tussen kerk en gemeente.

Vanhoozer ziet de kerk als een interactief theater, waarbij de hele wereld potentiële gast en dus deelnemer is. Mensen zijn niet het publiek, maar spelers vóór God. God en mensheid zijn afwisselend speler en publiek. Dat maakt het hele leven tot een Godmens interactief theater (37).

Vanhoozer omschrijft de kerk daarnaast als een amateurtheater. Dat betekent niet een amateuristisch theater. Een amateur doet iets uit liefde voor de zaak (441). De kerk is een amateur-theologisch theater en een gezelschap dat uit liefde voor God de liefde van God praktiseert. De kerk wordt daarbij geïnspireerd door de Geest (442v).

De uitvoering kan overal plaatsvinden; niet alleen in de kerk maar ook in huizen, buurten, op de werkplek. Het is, zo zou je kunnen zeggen, straattheater (443). De kerk is een gezelschap van amateurs die bij elkaar komen om het heilig en vitaal theater van het evangelie te spelen: van Woord en sacrament, martelaarschap en verzoening en van verhalen van heilige dwaasheid.

Maar niet alle uitvoeringen zijn gelijk. Kerken kunnen zich vergissen in hun uitvoering. De kerk zelf heeft de geloofsleer nodig om haar rol in de wereld te verstaan (2). Alleen voor zover de kerkelijke communicatie overeenstemt met de goddelijke communicatie, participeert de kerk in de goddelijke missie in de wereld (74).⁵

De kerk participeert in de communicatieve daden van Jezus door de verkondiging van het Woord en de bediening van de sa-

5 Vanhoozer keert zich tegen een theologie waarin de kerk zelf een sacrament is en daarmee ook tegen sacramenteel theater, dat in ecclesiologische woorden en handelingen Gods genade bemiddelt. Hij noemt dit wel een mogelijke constructie van hoe de kerk participeert in het drama van de verlossing: door sacramenteel de genade te bemiddelen. Hij staat een andere positie voor waarin de kerk verwijst naar de goddelijke genade die uitgegoten wordt in Christus door de Geest. (400 e.v.)

cramenten, en zet deze voort. De verkondiging is mensen aanspreken in Gods naam en Gods Woord tot hen spreken. Daarom moet de verkondiging gebaseerd zijn op de Schrift (74). Door het lezen van de Schrift in de kerk en via de Geest regeert de verrezen Christus de kerk (124). Het is de canonieke tekst die de gemeenschap dirigeert (400).

De unieke taak en verantwoordelijkheid van de kerk is het verkondigen en praktiseren van het evangelie, en zo te getuigen van de realiteit van Gods aanwezigheid in Jezus Christus en de Heilige Geest (3). De kerk viert 'God met ons', communiceert de realiteit van 'God met ons' en confronteert geloof en praktijken die bedriegend en misleidend 'God met ons' claimen (400). De kerk moet vieren wat geen andere instelling kan vieren: gemeenschap met God en gemeenschap met de anderen (413). Alleen de kerk kan het koninkrijk van God repeteren. Het koninkrijk van God is wat de kerk kan zeggen en wat geen ander instituut kan zeggen en doen (443). De christelijke theo-dramatische verbeelding stelt het koninkrijk van God present. De kerk is belichaming en getuigenis van Christus en het koninkrijk in woord en daad.

Vanhoozer ziet het grootste probleem voor de kerk daarin dat zij betekenisloos wordt omdat de kerk nergens voor staat. De kerk kan ook belachelijk worden als ze haar theologisch pad verlaat en verstrikt raakt in schandalen en conflicten over andere zaken (438). Zonder dogma, zonder profetische stem, wordt de kerk een dood en saai theater. De uitdaging is het om in de kerk die dingen te zeggen en te doen die het publiek – de gemeente, de wereld – in staat stelt om zich met elkaar te verbinden (403).

De kerk als theater van de goede boodschap viert de goede boodschap dat God met en voor ons is, viert het lichaam van *Christus voor ons gegeven*, viert dat ze het lichaam van Christus is.

De aanwezigheid van Christus is het hart van het verstaan van de sacramenten en van de kerk tegelijk (407). Christus' aanwezigheid is niet afhankelijk van de uitvoering van de kerk, maar wel

vice versa (408). De kerk is een actieve *mimesis* (nabootsing) van het lichaam van Christus. Kerk-zijn is het spel van de gemeenschap van heiligen die het drama van de verlossing voortzetten (416).

De kerk is hierdoor ook 'revolutionair theater', in de zin van tegengesteld aan de wereldse machten (428). Dat heeft twee aspecten tot gevolg: martelaarschap en verzoening.

Het bestaan van de kerk zelf is getuigenis van Gods verzoening met de mensheid. De verzoening is al bereikt door de dood en opstanding van Jezus Christus (434). Wat de wereld nodig heeft is verzoening. De kerk verkondigt en praktiseert de verzoening, als een theater van de verzoening (435). De kerk getuigt van haar kennis van God en zijn vergevingsgezindheid door vergeving te praktiseren. Dat betekent het leren en inoefenen van de praktijk van vergeven, waarbij we leren anderen te vergeven, zoals wijzelf zijn vergeven (436). Christelijke vergeving gaat niet voorbij aan de zonde. Dat maakt de prijs van de vergeving ons duidelijk: het kruis. Het kost ook altijd iets om tafelgemeenschap te houden met hen die ons of anderen pijn veroorzaakt hebben (437).

Vanhoozer ziet de gemeente als een plek waar mensen samenkomen om zich te engageren in de zoektocht onze wereld te zien vanuit het perspectief van God (453). Theologie is niet alleen behulpzaam, maar noodzakelijk waar de gemeente zoekt zichzelf te verstaan en uit te vinden wat zij zou moeten doen voor God, voor elkaar en voor de wereld.

Wanneer een gemeente non-confessioneel en non-dogmatisch wil zijn, is de identiteit van de kerk en het christendom in gevaar, waarschuwt Vanhoozer: *De gemeente loopt dan het gevaar om een sociale gemeenschap als elk andere te worden* (455). De geloofsleer is daarom onmisbaar.

De invloedrijke theoloog Kevin Vanhoozer biedt een fris en orthodox geluid voor postmoderne gelovigen. Volgens Vanhoozer bestaat er voor het leven met God geen universele blauwdruk. Aan de hand van het script van de Heilige Schrift improviseert de kerk binnen het drama van God. Trouw en creativiteit staan niet tegenover elkaar, maar zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Voor Kevin Vanhoozer is de meest urgente opdracht voor christenen vandaag om zich in te zetten voor een oprecht leven met anderen, voor het aangezicht van God.

In dit boek vertalen theologen en predikanten Vanhoozers theologie naar de Nederlandse context. Zij laten zien wat de kerk in Nederland kan leren van deze uiterst originele theoloog.

Theo Pleizier, Barry Hartog en Benno van den Tooren werken als praktisch-theoloog, bijbelwetenschapper en intercultureel theoloog aan de PThU te Groningen.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 3799 5 • NUR. 700

9 789043 537995